

ЗБОРНИК О СРБИМА У ХРВАТСКОЈ

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE POUR L'HISTOIRE DES SERBES EN CROATIE

RECUEIL DES TRAVAUX SUR LES SERBES EN CROATIE

11

DIRECTEUR VASILJE DJ. KRESTIĆ

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДБОР ЗА ИСТОРИЈУ СРБА У ХРВАТСКОЈ

ЗБОРНИК О СРБИМА У ХРВАТСКОЈ

11

УРЕДНИК ВАСИЛИЈЕ Ђ. КРЕСТИЋ

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР

ВАСИЛИЈЕ Ђ. КРЕСТИЋ
ДИНКО ДАВИДОВ
ВОЈИН ДАБИЋ
СОФИЈА БОЖИЋ

СЕКРЕТАР

МИРОСЛАВ ЈОВАНОВИЋ

Примљено на X скупу Одељења историјских наука од 28. децембра 2016. на основу реферата академика *Василија Ђ. Крестића, Михаила Војводића, Мирјане Живојиновић, Динка Давидова, Димитрија Стефановића, Наде Милошевић Ђорђевић, дописног члана Љубодрага Димића, проф. др Душана Иванића, Мире Радојевић, др Мелиће Милин, Софије Божић и Душана Баџаковића.*

АМБЛЕМ: ГРБОВИ СА ИКОНОСТАСА ЦРКВЕ СВ.
ТОМЕ У ДИШНИКУ, РАД ЈОАКИМА
МАРКОВИЋА ИЗ 1750. ГОДИНЕ

ИЗДАЈЕ:
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТИРАЖ: 400 ПРИМЕРАКА

НАСЛОВНА СТРАНА: ЈАНКО МАГЛОВСКИ

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК: МИРА ЗЕБИЋ

ЛЕКТОР: ЈЕЛКА ЈОВАНОВИЋ

КОРЕКТОР: ЂУРЂЕВИЋ НЕВЕНА

ШТАМПА: ПЛАНЕТА ПРИНТ

САДРЖАЈ – TABLE DES MATIERES

<i>Василије Ђ. Крестић</i>	Великохрватске претензије на Војводину	7
<i>Vasilije Đ. Krestić</i>	Greater Croatian Pretensions to Vojvodina	28
<i>Мирјана Поповић</i>	Село Мокро поље према попису из 1831. године – пример демографских прилика код српског православног становништва у Северној Далмацији	29
<i>Mirjana Popović</i>	Village of Mokro polje according to the census of 1831 – an example of demographic circumstances at Serbian orthodox population in northern Dalmatia	42
<i>Војин Калинић</i>	Српска девојачка школа у Задру.....	43
<i>Vojin Kalinić</i>	Serbian girls' school in Zadar	54
<i>Љубинка Тошева Карповиц</i>	Сава Вуковић, депутат Ријеке на Темишварском сабору и сабору угарских сталежа.....	55
<i>Ljubinka Toševa Karpowicz</i>	Sava Vuković, Deputy of Rijeka at the National Church Congress at Timișoara and the Hungarian Diet (1790–1791).....	62
<i>Софија Божић</i>	Гавро Манојловић(1856–1939): историчар, академик, политичар	63
<i>Sofija Božić</i>	Gavro Manojlović (1856–1939): historian, academician, politician	86
<i>Мира Радојевић</i>	Из преписке Саве Косановића.....	87
<i>Mira Radojević</i>	From correspondence of Sava Kosanović	100
<i>Мирослав Јовановић</i>	Лука Марић у одбрани ћирилице и Српског културног друштва Просвјета у Хрватској	101
<i>Miroslav Jovanović</i>	Luka Marić in defense of cyrillic and Serbian cultural society Prosvjeta in Croatia.....	110
<i>Владислав Б. Сотировић</i>	Прва постхладноратовска „хуманитарна интервенција“ – Вуковар 1991. г.	111

<i>Vladislav B. Sotirović</i>	The first post-cold war „humanitarian intervention” – Vukovar 1991	128
<i>Vladislav B. Sotirović</i>	Breaking cliché on the killing of Yugoslavia: a role of Croatia	129
<i>Владислав Б. Сотировић</i>	Против клишеа о убијању Југославије: улога Хрватске.....	150
<i>Ђорђе Перућ</i>	Песме српских песника у мелографским записима познатих и мање познатих хрватских мелографа	151
<i>Ђорђе Перућ</i>	Poems of Serbian poets in melographic notations of known and less known croatian melographers	184
<i>Славица Гароња Радованац</i>	Милош Шкарић: Живот и обичаји српског народа у Лици и Крбави	185
<i>Slavica Garonja Radovanac</i>	Miloš Škarić: Life and customs of Serbian people in Lika and Krbava	246
<i>Станиша Војиновић</i>	Часопис српске омладине у Загребу „Омладина“ 1894–1895	247
<i>Staniša Vojinović</i>	Magazine of Serbian youth in Zagreb “Omladina” (1894–1895).....	268
РЕГИСТАР ЛИЧНИХ ИМЕНА		268
РЕГИСТАР ГЕОГРАФСКИХ НАЗИВА.....		284

СРПСКА ДЕВОЈАЧКА ШКОЛА У ЗАДРУ¹

ВОЈИН КАЛИНИЋ

Када се седиште Далматинске православне епархије преселило из Шибеника у Задар 1841. године, међу тамошњим Србима осетила се јака потреба да се поред клерикалне школе за будуће свештенике оснује и једна основна конфесионална женска школа. Први је то питање покренуо православни далматински епископ Јеротеј Мутибарић (1843–1853). Године 1844. почео је да обилази своју епархију бавећи се притом и питањем образовања. Пошто је дошао у Дубровник, упознао се с чувеним протом Ђорђем Николајевићем и код њега се распитивао, између осталог, и о школовању женске деце у тамошњој српској школи.²

Након тог по свему плодносног сусрета Мутибарић је 6. децембра исте године саставио „Акт фундаментални” за оснивање Српске девојачке школе у Задру. У ту сврху позвао је угледније задарске грађане православне вероисповести да му помогну у тој акцији. Одзив је био задовољавајући, а он сам је том пригодом приложио 100 фиорина уједно се обавезавши да ће учитељу давати месечно по један фиорин. Тада су сакупљене, скупа с оним што је дао Мутибарић, 473 форинте за оснивање поменуте школе.³

Нажалост, због разних околности та акција је застала на девет година, све до 6. децембра 1853. године. Тада је нови далматински епископ Стефан Кнежевић (1854–1890), свестан да, будући да од васпитања женског пола у духу народном зависи највише и народни одгој младежи наше по фамилијама нашим [...], обновио „Акт фундаментални”.⁴ „Увиђе крајњу нужду установити у овом мјесту Задру једну школу православну женску, у којој ће се обучавати моћи дјеца мушка и женска јединствено Србском читању, писању и науци христијанској, а кромје овога дјеца женска воособ у раду женском као плетењу, шивењу, кроењу, везењу и домостроителству, и речену школу предати једној искусној учитељки”.⁵

1 Иако је назив школе 1895. године промењен у „Српска мјешовита основна закладна школа”, у овом чланку називати ћемо је Српска девојачка школа.

2 Kosta Milutinović, *Vojvodina i Dalmacija 1760–1914*, Novi Sad 1973, str. 55.

3 Душан Берић, *Цртице из прошлости Срба у Далмацији. Српска дјевојачка школа у Задру*, Српска ријеч – орган главног одбора Срба у Хрватској, Загреб 1950, бр. 313.

4 Србски дневник, 1853, бр. 86.

5 Д. Берић, *н. д.*

Еп. Кнежевић је 1854. године сакупио извесну своту круна за отварање школе (2.405 форинти и 34 филера).⁶ Издашни у својим прилозима били су свакако задарски Срби, без којих би ова просветна акција тешко успела. „[...] из добровољних прилога од стране овдашњих наши грађана и свештенства, сакупљен у једанпут фонд један од 2500 фор. у чему је богатим прилогом сам Гд. Епископ примјер другима дао.⁷ Тако је између осталих, Јован Марчетић, трговац и поседник, био један од утемељитеља задарске српске девојачке школе”⁸

Поменути акт установљен је и одбор који се бринуо о фондации и издржавању школе. У одбор су тада изабрани Божо Петрановић, Јово Катарић и Толе Јурковић. У дванаест тачака биле су утврђене дужности поменутих одборника. Првих осам тачака односило се на упутства за управљање фондијом, а у остале четири тачке излаже се следеће:

„9. О своме дјелању одбор има сваке године Обшчество [црквену власт – општину] извјешчавати.

10. Одбору биће дужност пазити на ред школскиј, на успијех дјецe и на приљезаније учитељке.

11. Дужност одбора биће три године во вјерениј му капитал управљати, по сље овог рока ако зажели кој од чланова из одбора изступити. Обшчество изабраће из свое средине друго лице.

12. Ниедан члан Обшчества неће се моћи изузети од ове службе, и кој би се отрекао, установљуе се казн од 25 фиорина, кој у касу улазе ко умножениу фонда”⁹

Школа је почела да ради 1. марта 1854. године, а била је уређена као и све остале јавне народне школе. За прву учитељицу именована је Апонија Видовић из Шибеника с годишњом платом од 240 форинти. С успехом је предавала све до 1862. године. За становање јој је додељен стан на првом спрату у црквено-парохијској кући под бр. 485, у којој су на првом спрату биле и школске просторије.¹⁰

Финансијски извештаји школског управног одбора за 1854/55. годину сведоче о одговорном поступању и у том сегменту. Укупан новац којим је школска фондација тада располагала био је 2.440,46 форинти. Предвиђени приходи били су укупно 284,50 форинти (приходи, лихва, на обвезнице, додатни прилози итд.). Расходи су били иста сума а односили су се на плату учитељици Апонији Видовић, већ поменута сума од 240, то јест 20 форинти на месец. Остатак новца био је предвиђен за књижнице и остале ситније трошкове. Извештај управног одбора је начињен 17. октобра 1854. године у Задру и поднесен је еп. Кнежевићу.¹¹

Како смо већ нагласили, Српска девојачка школа била је подигнута прилозима српских грађана, од чега је основан фонд који није имао

6 „Српска дјевојачка школа у Задру”, *Српско-далматински маџазин*, 1854–1859, стр. 165.

7 *Србски дневник*, 1853, бр. 86.

8 Јован Марчетић †1880. (*Српски лист*, 1880, бр. 51).

9 Д. Берић, *н. д.*

10 *Истио*.

11 HR-DAZd-341-Spisi pravoslavne dalmatinske eparhije za 1854. god., sv. 63, br. 1293.

обележје закладе. Током времена растао је број приложника. Поред поменутог Марчетића, од значајнијих, треба поменути Николу Јакшића, који је српској школи оставио једну кућу у Задру, затим Симу Богдановића, који је оставио легат од 1000 круна на корист школе. Чланом утемељитељем школе постајао би онај ко би уплатио 25 форинти, али право утемељитеља није било наследно.¹²

Значајан прилог овој школи оставио је и велики љубитељ просвете, прота Ђорђе Николајевић. У име своје покојне супруге приложио је 8. јануара 1868. године школском фонду 40 форинти. Две године касније приложио је још 50 форинти.¹³

Након учитељице А. Видовић у женској школи биле су: Јелена Скакић (1863–1871), Милица Скакић (1871–1879), Марија Бјеговић (1880–1881), Анђелина Матијевић (1882), Јелена Гаћеша (1882–1884), Марта Ковачевић (1885–1895), Екатерина Бракус (1886), Јелка Краинович (1887–1888), Милица Јелић (1889), Зорка Томановић (1890–1893), Анка Мирковић (1894–1896), Видосава Летић (1897–1902), Милева Ђордан (1902–1904), Љубосава Галогача (1905) и Даница Бичанска од 1906. године па до Првог светског рата, тачније до школске године 1916/1917.¹⁴

Учитељица Марта Ковачевић радила је од 1885. до 1895. године уз редовну учитељицу као подучитељка. Тада је постала учитељица у дечјем забавишту при закладној школи које је отворено те 1895. године с реорганизацијом школе.¹⁵

Када би школа остајала без учитељице, био би расписан јавни конкурс који би излазио у појединим јавним гласилима, али и у *Српском листу/ласу*.

„Отвара се натјечај на једно мјесто Учитељке у овдашњој Прав. Српској Дјевојачкој школи. Натјечатељице морају бити православне вјероисповести и успособљене за учитељствовање како постојећи закони изискују. Плата је годишња фор. 480 а. в. – Рок натјечања траје до 26 јануара 1883 по Рим. Натјечатељице нека изволе њихове прошње подписаном Управитељном Одбору управити и назначити дан кад би могла њихова предавања у овој школи започети.

Задар 18 децембра 1882. Управитељни одбор Прав. Српске Дјевојачке Школе”¹⁶

Када би била постављена нова учитељица, јавност је била обавештена преко службеног епархијског органа који се звао *Гласник њравославне далмајинске епархије*. Тако је поменуто гласило 1905. године донело следећу вест: „На упражњено мјесто учитељице при закладној правосл. српској дјевојачкој школи у Задру, Управни одбор именовао је г.ђицу

12 „Православна српска девојачка школа у Задру”, *Српски лист*, 1882, бр. 49.

13 Димитрије Руварац, *Животопис Ђорђа Николајевића митрополита дабро-босанског*, Земун 1898, стр. 65–66.

14 Д. Берић, *н. д.*

15 *Истио* (након удаје Марта Ковачевић променила је презиме у Чоловић).

16 „Стјечаји”, *Српски лист*, 1882, бр. 51.

Љубосаву Гологажину из Карловца, која је већ повјерену јој службу ступила”.¹⁷

Ова образовна установа није била искључиво женска, него су била примана и мушка деца. Број школске деце из године у годину био је 10–12 женске и 6–8 мушке. До краја прве школске године били су одржани испити у присуству многих грађана на опште задовољство. Чувени архимандрит Герасим Петрановић је тада са задовољством изнео следеће мишљење. „Дјевојке нам говоре, читају и пишу србски, поју црквене и пјевају народне пјесме, а то е оно што смо највише желели, и једино, које нам може будућиј нараштај у православију и народности добро уздржати”.¹⁸ Успех у раду школе видео се већ на првом испиту 1855. године. „Сузе ударише свима, кад чуше како дјевојке лјепо србски одговарају на питања своје учитељке, а особито при свршетку кад изађоше две насред школе и држаше на србском двоговор прекрасан”.¹⁹ Похвале су изразили и епископ Кнежевић и архимандрит Петрановић дарујући књижице девојкама, а нарочиту похвалу добила је учитељица Аполонија Видовић.²⁰

Следећих година на испитима девојке су показивале добро знање, о чему сведоче извештаји из *Српскої листїа*: „Особито треба споменути познавање српске историје, а тако и Српског језика, што се видјело на свијем одговорима и што много значи, кад се узму околности у Задру, гдје талијански језик влада”.²¹ У педагошком раду с девојкама нарочито се истицала учитељица Јелка Гаћеша. У школи би радиле по једна учитељка и подучитељка, док би неко од месних задарских свештеника предавао катихизис.

Герасим Петрановић је био један од првих који је увиђао огроман значај и успех те образовне установе. Тако у *Српско-далматинском маџазину* за 1865. годину износи следеће мишљење: „Тко је прије постанка ове школе познавао јадно стање народне просвјете дјевојчица обштества овога, а види сада какве кораке у томе учинише и чине, а то једино помоћу ове школе, мора доиста срдцем зажалити на слабу подпору која се фундацији овој од стране општинара показује”.²²

Такође, важно је напоменути да иако је школа била превасходно основана за девојке и донекле дечаке православне вере, у њу су понекад примали и девојке римокатоличке вероисповести.

17 „Нова учитељица”, *Гласник православне далматинске епархије*, 1905, бр. 3, стр. 47.

18 „Српска дјевојачка школа у Задру”, *Српско-далматински маџазин*, 1854–1859, стр. 165.

19 *Србски дневник*, 1855, бр. 3.

20 Девојке су изненадиле и самог епископа честитавши му имендан на дан Св. Стефана. „На дан Св. Стефана цјело скоро обштество пође своме милом владики да му онако просто али мило по далматински имендан честита. Наједанпут уђоше у собу прекрасно обучене дјевојчице, и изговоривиши једна србске стихове, предаде му киту цвећа. Проплакаше сви до радости.” (*Србски дневник*, 1855, бр. 3).

21 „Православна српска девојачка школа у Задру”, *Српски листї*, 1882, бр. 49.

22 „Народне србске школе у епархији Далматинској”, *Српско-далматински маџазин*, 1864, стр. 166.

Захваљујући залагању проф. Михајла Катурића, Српска девојачка школа је 1879. године потпуно одговарала школским законима. Школски статут је преиначен 1882. када га је потврдило Високо ц. к. школско покрајинско веће одлуком од 15. новембра године 1882. бр. 3358.²³

Управник школе до 1884. године био је поменути Катурић, који је потом прешао на место професора у задарској реалки. Водећи ту значајну српску образовну установу, залагао се за то да је у што је могуће већој мери похађају локалне српске девојке. Наиме, тиме би се спасле од однарођивања јер је у Донатовом граду у то време радило више женских образовних установа. Поред италијанске и немачке женске школе, од 1902. године отворен је био и женски лицеј Св. Димитрија. Тако, у свом говору по завршетку испита годину дана раније Катурић се пожалио присутнима „[...] што многи родитељи радије шаљу своју дјечицу у туђе школе него ли у своју”.²⁴

Водећи српски медиј у Северној Далмацији *Српски лист/глас* знао је да похвали рад учитељица женске школе. Тако је похвалио учитељице Милицу Јелић и помоћницу Марту Ковачевић јер су ученице показивале добар успех на испитима.²⁵ Исто је писао и за учитељице Ђорданову и Чоловићку због њиховог доприноса успеху ученика на завршном испиту 1903. године.²⁶

Највећи српски просветитељ Св. Сава је сваке године био веома свечано прослављан у девојачкој школи, о чему нам редовно сведочи поменути орган Српске странке у Далмацији. У самом чину освећења водице готово би редовно учествовао задарски православни епископ, као и многи српски грађани и представници градске власти.²⁷

На светосавској прослави 1885. године учитељица Крајиновић изрекла је с једне стране лепу, али и забрињавајућу беседу. „Та млада учитељка

---

23 Важнији делови: § 2. Учевни течај Православне Српске Дјевојачке школе трајати ће 6. школских година. § 3. Ученице које хоће да буду примљене у прву школску годину П. С. Д. Ш. морају имати најмање 6. навршених година. § 4. По праву могу само православне дјевојке ову школу полазити, али ће се моћи изнимно и дјевојке другог вјерозакона у исту школу примити. § 5. Учени предмети у П. С. Д. Ш. јесу: 1. Наука христијанска, 2. Језик: Српски матерни, и то: аа) очигледна настава са словничким вјежбањем у говору и писочитању ћирилицом и латиницом; бб) Писмени саставци; - б) Талијански или њемачки језик (по могућности); 3. Рачунање и облици из Геометрије; 4. Земљопис и историја; 5. Природне науке; 6. Црквено појање и пјевање; 7. Краснопис и цртање; 8. Гимнастика; 9. Женски ручни радови (у особитом школском одјељењу). (...) § 7. Ти 6. школских година подјељење су у 3. одјељења: I одјељење садржава I шк. годину; II одјељење II, III и IV шк. годину; а III одјељење садржава V и VI шк. годину. § 8. Ученице првог одјељења полазе школу 19 сати на недељу, оне другог одјељења 24 сата, а оне трећег одјељења полазе школу 25 ½ сати на недељу. § 9. За наставу у женским ручним радовима намјењено је вријеме које преостаје иза обавезних сати [...], Задар – Награђена Тиск. Виталини & Јанковић – 1883. (Николај Мрђа (ур.), *Косовска народна читанка*, Шибеник 1989, стр. 176).

24 *Српски лист*, 1883, бр. 31.

25 *Српски глас*, 1889, бр. 31.

26 „Основна српска дјевојачка школа и дјечије забавиште у Задру”, *Српски глас*, 1903, бр. 28.

27 *Српски лист*, 1886, бр. 2.

/[...] рече нам једну немилу истину: да су данас у српским крајевима српске школе преполовљене”. У беседи је даље препоручила да се оснује друштво за подизање школа које би носило име првог српског просветитеља. Слажући се са ставом учитељице Крајиновић, већ остарели еп. Стефан надовезао се беседом, у којој је прошлост задарских Срба који су од својих уста одвајали ради школства и образовања.²⁸ Исто је нагласио и две године касније: „[...] како су је Срби задарски подигли прилозима, а ти људи нијесу били богаташи, него су за школу штедили од уста.”²⁹

У Далмацији је од 1888. године завладао један леп обичај, а то је да се приликом погребна новац, који би се потрошио на луксузне венце и цвеће, дарује каквој народној школи или задужбини. Први такав пример дале су грофица Деде-Јанковић и Олга Десница: „даровале су српској женској школи у Задру фор. 20 приликом смрти њихове тетке, односно сестре”. Такође, овом добротинству придружио се и поморски капетан Нико Марчетић дарујући 20 форинти.³⁰ Такав обичај приморски Срби су видели од Немаца и Италијана тог доба. „Тако раде Нијемци и Та-лијанци, који на свакој изванредној пригоди сјећају свог ‘Schulve reina’ и свог ‘Pro patria’. Српски лисџ даље наглашава: „и ми имамо сличне задужбине, те их толико имамо на уму имати, што смо сиромашнији и што се више од другијех морамо борити за свој народни опстанак”³¹

Како смо раније нагласили, ова девојачка школа није била строго женска школа. То видимо из пописа стања у школској 1888–1889. години. Школу су похађала поред 30 девојака и четири ученика. Учитељица је била Милица Јелић, подучитељка Марта Ковачевић, вероучитељ Михаил Драголовић, парох задарски.³² У 1890. години школу је похађало 28 женске и 9 мушке деце.³³ Због тога је назив школе промењен 1895. године у „ Српска мјешовита основна закладна школа”.

Од знаменитијих посета које су се десиле девојачкој школи у Задру свакако је она из 1892. године, далматинског намесника Емила Давида са својом госпођом Маријом (рођ. Маширевић), а дочекао их је сам далматински еп. Никодим Милаш.³⁴ Том приликом, из захвалности што су јој девојке певале српске црквене и народне песме а намесница их је обилато даровала разним слаткишима.³⁵ Такође, поводом Нове 1894. го-

28 *Српски лисџ* 1887, бр. 4.

29 *Српски лисџ*, 1887, бр. 4.

30 *Српски лисџ* 1888, бр. 17.

31 *Српски лисџ*, 1888., бр. 17.

32 *Шематизам православне епархије далматинско-истријске за 1889. годину*, Задар 1889, стр. 47.

33 Д. Берић, н. д.

34 Међу најзнаменитије грађанке Задра уопште сигурно спада и Марија Давид, унука покојног карловачког патријарха Самуила Маширевића, удата за Емила витеза Давида од Ронфелда, који је био далматински намесник (1890–1902). Ова знаменита госпођа нарочито се истакла својим хуманитарним, културним, друштвеним и верским радом међу задарским Србима. Након завршетка службе свог мужа живели су у Бечу, где је и умрла 10. 6. 1913. године. „†Varunica Marija David“ (*Narodni list*, 1913, br. 51).

35 „При самом доласку отпјеваше дјеца: ‘Боже живи’, те су затим дјеца била испитана из неких предмета. Преузвишени посјетиоци нашли су се задовољни, а и дјеца су

дине, намесница Марија, иначе позната по свом добротворству, послала је 30 форинти „/.../ у корист сиромашнијех ученица православне српске дјевојачке школе у Задру”.³⁶

Годишњи испити су били веома посећени од стране задарских Срба. Испитима би присуствовао школски одбор, а председавала увек нека високо достојанствена личност као што је на пример 1897. године био присутан архимандрит Доситеј Јовић, заменик еп. Милаша, који би кад је год могао присуствовао тим испитима.³⁷ Председник Задарске конзисторије, протопрезвитер Спиридон Вујновић председавао је испитима 28. јуна 1901. године, а дан раније у детињој школи.³⁸

Учитељица Видосава Летић радила је у школи 1899. године и успешно је припремала девојке за испите. Поменути Вујновић јој је захвалио на труду и успешним испитима који би се по устаљеном обичају завршавали певањем народних песама, царевком и на крају уручењем сведочанстава.³⁹

Такође, девојке, које су похађале школу, истицале су се и у ручним радовима, „неким радовима у народном стилу далматинском, као ћилими, торбице итд”.⁴⁰

У говору на прослави 25-годишњице Православног богословског завода у Задру еп. Милаш се осврнуо и на девојачку школу следећим речима: „Диван је споменик твоје љубави к просвјети српска дјевојачка школа, којом дарујеш српским породицама мајке. Таквом се школом мало друге опћине могу поносити”.⁴¹

Школа је унапређена 1899/1900. када је одлуком Покрајинског школског већа подигнута на 2-разредну.

Лепу успомену имамо и с испита из 1904. године. Тада су ту образовну установу посетили, и присуствовали су на завршним испитима, учитељи из Срема, Бачке и Баната који су тада пролазили кроз Задар.⁴²

Школска зграда, у којој је радила Српска девојачка школа, била је једна од велелепнијих зграда што се тиче архитектуре у том граду. Зграда с три спрата у којој се налазила женска школа обновљена је 1902. године. Према сачуваном нацрту тлоцрт нове зграде био је продужен за три прозорске оси у новој улици *Calle del Tribunale* бр. 859, а висина

задовољна и весела остала, јер су том приликом добили на дар разних слаткиша од госпође Намјесниковице” („Домаће“ , *Српски њлас*, 1892, бр. 51).

36 *Истѝо*.

37 *Српски њлас*, 1897, бр. 29.

38 *Гласник православне далматинске цркве за 1901. годину*, Задар 1901, бр. 6, стр. 93.

39 *Гласник православне далматинске цркве*, 1899, бр. 4.

40 „Српска дјевојачка школа у Задру”, *Српски њлас*, 1900, бр. 26.

41 Милан Радека, *Грађа о српским школама у СД*, у: Алманах Срби и православље у Далмацији и Дубровнику, Загреб 1971, стр. 133.

42 *Српски њлас*, 1904, бр. 23.

је остала једнака. На нацртима је потписан инжењер Антонио Бачики (Antonio Bacicchi).⁴³

Највећи значај рада ове образовне установе био је што је у свом педагошком и васпитном раду, који је трајао више од шест деценија, дала значајне резултате у спречавању однорођивања, очувању православне вере, али и очувању српског језика у граду Далмације изразито обележеног италијанском културом. Пред почетак Првог светског рата имамо више сведочења која говоре у прилог поменутом. Мислећи на три поменута стуба једног народа, председник конзисторије Вујновић је 1912. године написао молбу за оснивање српске мушке школе у Задру. У том писму наглашава значај мушке школе наводећи управо пример женске Српске школе. „Познато је, како је овдје у Задру и данданас вјерско народно одржање подмлатка за сваког родитеља највећа брига. Не само у старијем већ и у млађем и најмлађем нашем нараштају наилазимо на безброј особа, којима је српски језик непознат, у којима је народни осјећај изумро и које припадају православној вјери само зато што се још нијесу одлучиле да се је и формално одреку”. Даље је Вујновић похвалио значај девојачке школе за очување вере и народности: „Упада напротив у очи, како свега тога нема код женског нараштаја и како су баш женскиње оне, које дају утјешљивог примјера чисте народне свијести и тврдог вјерског осјећаја”.⁴⁴

Српска девојачка школа у Задру је 1912. године имала укупно 27 ученица, а учитељица је била Даница Бичанска.⁴⁵ На почетку Првог светског рата за Српску девојачку школу настале су тешке прилике, али, упркос свему, некако је опстајала прве две ратне године. Промењене политичке околности, пак, убрзо су утицале на рад свих, а нарочито оних које су важиле за српске школе у Далмацији. Школа је престала да ради почетком школске 1916/17. Наиме, Српска девојачка школа није директно укинута, него је одбијен продужетак дозволе поучавања јединој учитељици Даници Бићански, коју је она сваке године требала да продужава, будући да је била из Сомбора, угарског дела Монархије. Та одлука је донесена иако се котарски школски надзорник Балић најповољније изјаснио о поменутој учитељици рекавши да „ради у патриотском и династичном смислу”, те да би је укидање дозволе довело у тешку социјалну и материјалну ситуацију.⁴⁶

43 Као у сличним обновама, стубиште је смештено у пределу бившег врта. Уведен је нови санитарни чвор, изједначене су висине спратова. Зграда има мало унутрашње двориште за осветљење стубишта и споредних просторија. Такво двориште, заправо процеп унутар саме зграде, често је у свим већим зградама у Задру из друге половине 19. века. Посебна занимљивост зграде су њена два pročеља, северно и западно, која се директно уклапају у стил суседне Судске палате. Зидови су обрађени у рустуци, а венци деле спратове. Лучни украс отвора и прозора директно опонаша украсне елементе са споменуте палате. Без обзира на помодно украшавање ове зграде, њен је пројекат рађен савремено и добро се уклапа у постојеће градско ткиво, а важно је да је рад задарског инжењера (Marija Stagličić, „Zgrade na poluotoku”, у Š. Peričić и др. (ур.), *Zadar za austrijske uprave*, Zadar 2011, str. 345).

44 HR-DAZd-90 Vlada/Namjesništvo za Dalmaciju, Zaklade u Dalmaciji (1813–1918). Zaklada Zelić, sv. 35, br. 192/III.

45 М. Радека, *н. г.*, стр. 130.

46 Ante Bralić, *Školstvo u Zadru za vrijeme Prvog svjetskog rata*, Zadar 2005, str. 604.

СРПСКА ДЕЧЈА ШКОЛА (ДЕЧЈЕ ЗАБАВИШТЕ) У ЗАДРУ

У склопу Српске девојачке школе у Задру од 1854. године основана је и дечја школа (вртић) позната као „детињи врт” или „детиње забавиште”. Похађала су је деца од четврте до шесте године. Радила је по Фребеловом систему (*Fröbel*).⁴⁷ Ако изузмемо дечји вртић сиротишта сестара милосрдница, који је основан 1846, поменуто српско дечје забавиште је било једино у Задру пре 1900. године. Тек следеће године италијанско забавиште основало је *Lega Nazionale*, а покрајински дечји вртић 1904. године.⁴⁸

Својим заслугама нарочито се истицала учитељица Ангелина Матијевић која је имала обичај да држи ватрене говоре о празнику Св. Сави. Њене беседе биле су пуне емотивног набоја. У њима је наглашавала српску средњовековну историју, немањићки државнички и Савин просветни значај: „да нам цвјета олтар вјера, Српско име слава стара”.⁴⁹

Након еп. Кнежевића покровитељ и председник дечје школе био је далматински еп. Никодим Милаш који ју је често и радо походио.

Интересантно је да су се испити првог дана 1894. године одржавали у „дјетињем врту”, док су другог дана били у правој основној мешовитој школи. Успех најмлађих ученика био је изврстан, за шта су највећу заслугу имале учитељице и управитељица школе Анка Мирковић и Марта Ковачевић, која је радила и са годину дана млађом децом од прописаних правила ове установе, то јест од три до шест година. „Осим успјеха у књизи, чуло се неколико лијепих српских пјесама и декламација. Женски ручни рад био је такођер у велике похваљен”.⁵⁰ За лепо напредовање деце у науци треба захвалити и проф. М. Катурићу „који је особитом љубављу и маром поучавао и упућивао у овом врло важном задатку подучитељку г. цу Марту Ковачевић” (касније удата Чоловић). Јавно признање поменутих учитељицама у школском раду изразио је еп. Милаш у свом топлом говору.⁵¹

Након А. Матијевић учитељица је била Марта Чоловић. Српско забавиште имало је 1912. године укупно 36 деце.⁵² Нажалост, та установа, која је образовала српске малишане у главном граду Далмације, престала је да ради када и Српска девојачка школа.

СРПСКИ ДЕЧЈИ ТЕАТАР У ЗАДРУ

Задар је половином 19. века већ имао лепу традицију богатог позоришног живота, наравно, на италијанском језику.⁵³ Управа позоришне

47 Николај Мрђа (ур.), *Косовска народна читанка*, Шибеник, 1989, стр. 176

48 А. Bralić, *n. d.* стр. 601.

49 „Говор гђице Ангелине Матијевић Српске учитељке којег је држала на дан Св. Саве у дјетињој школи у Задру”, *Српски лист*, 1882, бр. 3.

50 *Српски лист*, 1894, бр. 29.

51 *Српски лист* 1895, бр. 27.

52 М. Радека, *n. d.* стр. 130.

53 Крајем 18. века у Задру је почела да се осећа све живља културна атмосфера, којој је обележје давало позориште, јер се у њему одвијала најразноврснија делатност. Изградња

зграде у Задру била је већином у рукама аутономаша који нису били вољни да толеришу представе на народном језику. Сматрали су да ће сузбити народну тежњу за културним напредовањем ако буду онемогућавали изнајмљивање позоришне зграде.⁵⁴ У таквим тешким условима у Донатовом граду требало је развити позоришну уметност на народном језику.

Прва позоришна представа на српском језику у Задру је изведена у Српској девојачкој школи. Била је нарочито позната по свом позоришном животу, то јест „Српском детињем театру” који је отворен кад и школа, 1854. године, и то превасходно за децу те приватне православне школе.⁵⁵

О дечјој позоришној активности сведочи Герасим Петрановић који пише: „Постојано речене србске школе и ревности неки родољуба имамо, што смо у овој обштини доживјели оно, што се рједко у којој другој виђа, то јест, да су србска дјечица и дјевојке наше на материњем језику досад двапут врло вијешто представљали, и то прво веселу игру: Црнкињу, а друго: Младе ловце, кое су баш за дјецу скорене”. Даље је Петрановић изразио наду да ће се у будуће виђати нове представе.⁵⁶

Српско-далмајински маџазин (1854–1859) објавио је први комад „Дјевојка Црнкиња”. То је била весела игра у једном чину за децу, у слободном преводу Петрановића. Извођење представе било је у пољској кући Г. Марковића у Задру.

Под вођством учитељице Аполоније Видовић играла су следећи ученици: Љубомир, Светозар и Милица Марковић, Андрија Вујатовић, Љубомир Вујновић и Христифор Петрановић, Катарина Кордић, Катарина Катерић и Анастасија Врчевић. Ученица Ружица Мрша рецитовала је Пролог Јована Сундечића на отварању Српског детињег центра у Задру.⁵⁷

Успешно извођење претходна два комада допринело је извођењу још једне лепе представе „Млади ловци”, која је била штампана у истом *Маџазину за 1863. годину*. Радило се о веселом играчку за децу у једном чину који је слободно превео извесни Т. Ј. Интересантно је да је ова представа била извођена у приватној кући Лугара Богетића у Задру.⁵⁸

Представа „Дјевојка Црнкиња” имала је од поменутих представа највећу популарност. На задовољство свих присутних успешно ју је извела

модерне позоришне зграде почела је пре 1781, а завршена је 1783. године. Са својим *Teatro Nobile* (Племићки театар) Задар се могао сврстати уз бок многих италијанских и европских средишта. Неко време у Задру је деловао и *Casino Nobile*, који се такмичио с *Teatro Nobile* приређујући концерте на завидној висини. Године 1865. отворено је ново позориште *Teatro Nuovo* (G. Rabac „4. kazališna umjetnost”, у: Š. Peričić и др. (ур.), *Zadar za austrijske uprave, Prošlost Zadra*, IV, Zadar 2011, str. 1080–1101).

54 А. Strgačić, „Neka dramatska prikazivanja u Zadru na narodnom jeziku u Zadru u 19. stoljeću”, *Zadarska revija*, 1952, br. 3, str. 1–12.

55 „Srpski detinji teatar”, *Zadarska revija*, 1953, br. 2, str. 100–101.

56 „Српска дјевојачка школа у Задру”, *Српско-далмајински маџазин*, 1854–1859. годину, стр. 166.

57 *Исџо*, стр. 104–105.

58 *Српско-далмајински маџазин*, 1863, стр. 113.

1862. године српска младеж у Народној читаоници. „Дјевојку Црнкињу представљала је српска младеж ланске године два пута и у Народној читаоници у Задру и то на обште задовољство”.⁵⁹

Следеће године 12. и 19. марта у великој дворани Народне читаонице поново је приказана дечја драма у једном чину „Дјевојка Црнкиња”, коју је баш за децу превео Божидар Петрановић и објавио у штампи. Та весела једночинка врло је успела и млади глумци, три девојчице и три дечака, „све су присутне управ усхитили”. Пролог је певао Јован Сундечић, а деветогодишња девојчица Ружица Мрша декламовала је тај пролог пре почетка представе.⁶⁰ Представа је успешно изведена још једанпут, тако да је дала повода да се уигра и весели играчка за децу у једном чину.

Приказивање поменутих представа на српском језику, које су започеле још од када су их српска деца прво изводила 1854. године, имало је веома значајан успех, али је и дало подстрек за нова извођења на народном језику у Задру.

Управа Народне читаонице то је подржала и подстицала, те су задарски ђаци почетком 1864. године дали у дворани тог друштва прво комедију за децу у једном чину „Млади ловци”, а потом другу драму „Хајдуци”.⁶¹ Обе су представе изазвале „опчено задовољство многобројног сакупљеног обћинства”.⁶²

Осим дворане Народне читаонице, у потоњим годинама приређиване су представе на народном језику у дворани Хрватског сокола, Српске читаонице, Батариној дворани, „Дјечјем забавишту”, али и у дворанама неких хотела.⁶³

---

59 *Исџо*, стр. 113–114.

60 Vjekoslav Maštrović, *Prilog povijesti hrvatske kazališne umjetnosti u Zadru*, *Zadarska revija*, Zadar 1953., br. 3, str. 160.

61 *Исџо*.

62 *Neki važni slučaji u godini 1864*, *Narodni koledar*, Zadar 1865, br. 3, str. 108.

63 V. Maštrović, *n. d.*

Serbian girls' school in Zadar (1854–1914) was one of the most important Serbian educational institutions in Dalmatia before the First World War. It was established by Dalmatian bishop Stefan Knezevic (1854–1890) and by the rich Serbian citizens of Zadar. This institute continued its educational work in very difficult circumstances in the Austrian province of Dalmatia (1814–1918) but it managed to educate – in the national spirit – a significant number of Serbian girls and boys not only from Zadar, but also from the whole of Dalmatia of that time. Also, as part of the school for some time acted Serbian children's theater and the Serbian kindergarten. It stopped working in the middle of the 1916/1917 war year.